

ARTŪRAS JUDŽENTIS

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Lietuviška Abraomo Kulviečio giesmė (vertimas, eilėdara, kalba)

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama kol kas vienintelė žinoma lietuviška Abraomo Kulviečio giesmė. Aprašomos jos vertimo ypatybės ir eilėdara, tiriama kalba. Siekiama nustatyti skiriamąsias giesmės ypatybes. Tokiomis laikomos ne tik išskirtinės, t. y. tik nagrinėjamam kūriniui būdingos ir kituose to meto kūriniuose nerandamos, ypatybės, bet ir tokios, kurios kitų autorių kūriniuose yra ne taip paplitusios. Atsižvelgiama į verstinių giesmės pobūdį, autoriaus ir redaktorių gimtąsias šnektas, redagavimo pobūdį. Straipsnio išvados siūlomas giesmės skiriamųjų kalbos ypatybių rinkinys, apibūdinantis Kulviečio kalbą.

Esminiai žodžiai: Abraomas Kulvietis; skiriamosios kalbos ypatybės; vertimas; eilėdara; fonetika; morfologija; sintaksė; žodžių tvarka.

Įvadas. Nors pastaruoju metu Kulviečio asmenybei, gyvenimui ir darbams skirta nemaža dėmesio (Lukšaitė 1999, 2017; Pociūtė 2008; Gelumbeckaitė 2017; *Abraomas Kulvietis* 2011), tačiau jo lietuviška kūryba beveik nenagrinėta. O ir tos kūrybos mūsų dienas pasiekė tik trupiniai – abejonių nekelia vienintelė iš vokiečių kalbos versta trumputė giesmė „Malonus dėkavojimas Ponui Dievui už šventą dūšės papenėjimą ir pagirdymą šventu kūnu ir brangiu krauju Pono Jėzaus Christaus“. Ji 1570 metais išspausdinta Mažvydo ir Vilento parengto giesmyno antrosios dalies 14v(377)–15v(379) puslapiuose¹. Giesmę, be pavadinimo, sudaro trys posmai, iš viso 35 eilutės. Be to, pramaišiu su pirmojo posmelio tekstu, išspausdintos 6 eilutės giesmės gaidų.

Jau pavadinime nurodyta, kad giesmė „išversta iš D[aktaro]. Mart[yno]. Luth[erio]. Giesmės“, o po pavadinimo atskira eilute nurodyta ir pirmoji originalo eilutė – „Gott sei gelobet und gebenedeiet“. Giesmė (tekstas ir melodija) Lutherio sukurta vokiškos Viduramžių bažnytinės giesmės pagrindu². Ji būdavo giedama kaip padėka po Komunijos, turbūt todėl ir lietuviškai giesmė pavadinta „dėkavojimu“. Pirmą kartą Lutherio giesmė paskelbta 1524 metais Erfurte, vadinamajame *Erfurto enchiridione*, Johannes Loersfeldo spaustuvėje. Vėliau ji buvo perspausdinama įvairiuose giesmynuose.

1 Vaclovas Biržiška spėjo, kad Kulvietis bus išvertęs ir 20 šiame giesmynne paskelbtų psalmių (Biržiška 1990, 56–57). Tokiam spėjimui patvirtinti arba atmesti reikia daugiau tyrimų.

2 Plg.: „Viduramžiais vokiečiai turėjo himnų savo kalba, sudarančių atskirą grupę to meto Europos himnodijoje. M. Lutheris daugelį šių himnų pataisęs įtraukė į protestantų liturgiją. Tokia forma jie spausdinami ir M. Mažvydo giesmynne“ (Pociūtė 1995, 25–26).

Jurgis Gerulis, palyginęs šios Kulviečio giesmės tarminį perteikimą su Mažvydo išspausdintuoju, padarė tokią išvadą: „Matyti, kad net jei Kulvietis rašė ne grynai tarmiškai, Mažvydas jo giesmę bus gerokai perdirbęs“³ (Gerullis 1930, 48). Panašiai ir Zigmąs Zinkevičius, vertindamas Mažvydo pagalbininkų raštų kalbą, rašė, kad „Mažvydas pats jų verstus tekstus labai sužemaitino, naujai perdirbo“ (Zinkevičius 1988, 34). Skelbiamus tekstus redaguoti galėjo ir Baltramiejus Vilentas. Kita vertus, Zinkevičius pripažino, kad pirmosios lietuviškos knygos poteriuose ir kitų asmenų verstose giesmėse yra to meto šnekamosios kalbos interdialektų (kurių jis skiria du – vidurio Lietuvos žemumų ir sostinės Vilniaus apylinkių) pėdsakų (ten pat).

Šiame straipsnyje tiriama Kulviečio giesmės vertimas, eilėdara ir kalba. Iš pradžių įvairiais pjūviais apžvelgiamos būdingosios giesmės kalbos savybės, o išvadose pateikiamos atrinktos tos iš jų, kurios galėtų būti laikomos skiriamosiomis.

Tyrimo būdas. Laikomasi požiūrio, kad kūrėjo (tuo pačiu ir jo kūrinių) kalbą apibūdina jai būdingų skiriamųjų ypatybių visuma. Tokiomis ypatybėmis laikomos ne tik išskirtinės, t. y. tik nagrinėjamam kūriniui būdingos ir kituose to meto kūriniuose nerandamos, ypatybės, bet ir tokios, kurios kitų autorių kūriniuose yra ne taip paplitusios. Kalbinių ypatybių paplitimui nustatyti pasitelkiami rašytojų kalbos ir istoriniai žodynai bei elektroninės priemonės – konkordancijos. Kitos kalbos savybės sudaro bendrąjį to meto raštų kalbos sluoksnį.

Siekiant užsibrėžto tikslo, tenka atsižvelgti į daugelį dalykų. Visų pirma, į verstinių giesmės pobūdį. Giesmę Kulvietis vertė iš vokiško originalo, tad jis, be abejo, veikė vertimą. Reikia atsižvelgti ir į tarminį autoriaus šnektos pobūdį – Kulvietis turėjo kalbėti savo gimtąja Kulvos apylinkių šnekta, kuri dabar pagal kalbines ypatybes skiriama prie vakarų aukštaičių šiauliškių tarmės (nors geografiškai yra arčiau Kauno). Šios šnektos ypatybių galėjo prasprūsti ir jo lietuviškų raštų kalboje. Tokias tarmines savybes reikėtų stengtis vertime apčiuopti. Tai padaryti labai palengvina Jurgio Gerulio beveik prieš šimtą metų paskelbtas Kulvos tarmės garsyno aprašas ir Kulviečio giesmės tarminis ano meto perteikimas (Gerullis 1930, 47–53). Trečias dalykas – kadangi rinkinio giesmės Mažvydo ir Vilento daugiau ar mažiau redaguotos, todėl siekiant nustatyti skiriamąsias vertimo ypatybes, reikėtų atsižvelgti į Mažvydo ir Vilento kalbai būdingas savybes. Šią užduotį atlikti labai palengvina Christiano Stango (1929), Gordonio Fordo (1969) ir Zigmo Zinkevičiaus (2002) darbai. Atpažinti tokias Mažvydo kalbos savybes kiek lengviau – žinome, kad jis buvo pietų žemaitis, todėl skiriamosiomis Kulviečio kalbos ypatybėmis negalima laikyti aiškių žemaitiškų. Sudėtingesnis dalykas – Vilento kalba. Mat Vilentas turbūt buvo kilęs iš vietovės, priskiriamos tiems patiems vakarų aukštaičiams kaip ir Kulviečio gimtoji šnekta, tik kitai patarčiai – kauniškiams. Apčiuopti beveik prieš penkis šimtmečius buvusius šių šnektų kalbinius skirtumus – labai sudėtinga, jeigu apskritai įmanoma. Tenka vadovautis bendraisiais Vilento raštų kalbos polinkiais, kurie atsiskleidžia jo darbų – *Enchiridiono* ir *Evangelijų bei Epistolų* – konkordancijose (viešai prieinamose Lietuvių kalbos instituto skaitmeniniuose ištekliuose) bei minėtoje Fordo monografijoje (1969).

Ir dar vienas dalykas. Kulviečio giesmė vėliau buvo ne kartą perspausdinta. Lyginant pradinę giesmės tekstą su vėlesniais variantais matyti, ką vėlesnieji sudarytojai ir redaktoriai giesmėje keitė, kokios jos kalbos ypatybės jiems atrodė svetimos arba pasenusios. Tai taip pat leidžia pasitikrinti, kurios iš šių ypatybių laikytinos esančios paties Kulviečio.

3 „Es zeigt sich, daß Mosvid, selbst wenn Culvensis nicht rein mundartlich schrieb, sein Lied stark überarbeitet haben muß“.

Tekstas. Toliau pagrečiui pateikiamas giesmės lietuviškas vertimas ir vokiškas jo originalas.

Malonus dekawoghimas || Ponui Diewui vřch řchwenta du=||řches papeneghima ir pagirdima řchwen=||tu kunu ir brągu krauiu Pona Ihefaus || Chriřtaus / řfchwerřta řfch D. Mart. || Luth. Giefmes per Daktara A=||brahama Kulwiřki / [et]c. MřG II I4v(377)₅₋₁₁

Gott fey gelobet vnd gebenedeiet / [et]c. MřG II I4v(377)₁₂

PAgarbints buki ir paczeftawotas: MřG II I4v(377)₁₃

Got fey gelobet vñ gebenedeyet. LuE B1r(17)₁₄

Kurs nu eft mus papeneies: MřG II I5r(378)₁

der vns || řelber hat gefpeyřet. LuE B1r(17)₁₄₋₁₅

Su řawa kunu řawa brangu krauiu: MřG II I4v(377)₁₄

Mit feyne[m] fleiřche || vnd mit feynem blute / LuE B1r(17)₁₅₋₁₆

Dũk Diewe ant řfchganima: MřG II I5r(378)₂

D[as] gyb vns herr || Gott zu gutte. LuE B1r(17)₁₆₋₁₇

Kyrie || eleifon. MřG II I5r(378)₂₋₃

Kirieleyřon. LuE B1r(17)₁₇

Pone per tawa řchwenta kuna: MřG II I5r(378)₃

Herr durch deynen heyligẽ leichnam / LuE B1r(17)₁₈

Kuri pagimde Panna Maria MřG II I5r(378)₄

der von deynner mutter Maria kam / LuE B1r(17)₁₉

Ir per řchwenta kraugi: MřG II I5r(378)₅

vnd das heyli=||ge blut LuE B1r(17)₁₉₋₂₀

Gelbek nũg wiř=||řa pikta: MřG II I5r(378)₅₋₆

hylř vns herr aus aller nott. LuE B1r(17)₂₀

Kyrie eleifon. MřG II I5r(378)₆

Kirieleyřon. LuE B1r(17)₂₀

Tas řchwentas kunas: Eřt dũ=||tas ant řmertzã: MřG II I5v(379)₁₋₂

Der heylig leichnam yřt fur vns gegebẽ / LuE B1r(17)₂₁

Mums ing amři=||na řiwata: MřG II I5v(379)₂₋₃

zum todt / || das wir dardurch leben. LuE B1r(17)₂₁₋₂₂

Dideřnes meiles: Ne=||galeia likti: MřG II I5v(379)₃₋₄

Nicht grořfer gutte kund || er vns gefřchenckẽ / LuE B1r(17)₂₂₋₂₃

ieib ghi galetumbim mi=||neti / MžG II I5v(379)₄₋₅
 da bey wir fein foln gedenckē. LuE B1r(17)₂₃

Kyrieleifon. MžG II I5v(379)₅
 Kirieleyfon. LuE B1r(17)₂₄

Pone per meile || tawa dide: MžG II I5v(379)₅₋₆
 Herr deyn lieb fo groß dich zwingē hat / LuE B1r(17)₂₅

Schwentafis kraus ta=||wa mus ifchgane: MžG II I5v(379)₆₋₇
 das dein || blut an vns grofs wunder that. LuE B1r(17)₂₅–B1v(18)₁

Kaltes vßmo=||keia: MžG II I5v(379)₇₋₈
 Vnd bezahlt vnfer || ſchult / LuE B1v(18)₁₋₂

Bei Diews mums fuffimil=||la / MžG II I5v(379)₈₋₉
 das vns G[o]t ift worden holt / LuE B1v(18)₂

Kyrieleifon. MžG II I5v(379)₉
 Kyrieleyfon. LuE B1v(18)₂

Te dūft mums Diewas ſawa || meiles ßegnane: MžG II I5v(379)₁₀₋₁₁
 Got geb vns allen feyner gnadē fegen / LuE B1v(18)₃

Ieib io kelu waik=||fczotumbim: MžG II I5v(379)₁₁₋₁₂
 das wir || gehen auff feynen wegen. LuE B1v(18)₃₋₄

Stiproie wiero: Bro=||lu meile fekti: MžG II I5v(379)₁₂₋₁₃
 In rechter lieb vnd brud[er]||licher trewe / LuE B1v(18)₄₋₅

Ir nūg piktibiu at=||ftati: MžG II I5v(379)₁₃₋₁₄
 das vns die fpeys nicht gerewe. LuE B1v(18)₅

Kyrieleifon. MžG II I5v(379)₁₄
 Kyrieleyfon. LuE B1v(18)₆

Pone teftow || fchwents Duchs prieg mufu: MžG II I5v(379)₁₄₋₁₅
 Herr dein heylig geyft vns nymer las / LuE B1v(18)₇

Kur=||fai mumis wiffada reditu: MžG II I5v(379)₁₅₋₁₆
 d[er] vns geb || zuhaltē rechte maſs. LuE B1v(18)₇₋₈

Ieib ta=||wa Chrikfczanis: MžG II I5v(379)₁₆₋₁₇
 Das dein arm Chriftenheytt / LuE B1v(18)₈

Pakaiuy wis gi=llwentu / MžG II I5v(379)₁₇₋₁₈
 leb ynn fryd vnd eynigkeyt. LuE B1v(18)₉

Kyrieleifon. MžG II I5v(379)₁₈
 Kyrieleyfon. LuE B1v(18)₉

Pavadinimas. Giesmės pavadinimas greičiausiai sukurtas ne paties Kulviečio. Tai rodytų jame esantys žodžiai *dėkavojimas*, *dūšės*. Pirmasis, kaip ir jo pamatinis veiksmožodis *dėkavoti*, vartojamas Mažvydo katekizme ir *Formoje krikštymo*, gausiai vartojamas Vilento *Enchiridione* ir *Evangelijose bei Epistolose*, gerai perteikia giesmės paskirtį, bet pačioje giesmėje nevartojamas. Antrasis nebūdingas giesmės kalbai: joje vartojama forma *dūchs*, dar vartojama Mažvydo katekizme ir *Formos krikštymo* giesmėse, ir visai nevartojama Vilento.

Pavadinime taip pat nurodytas ir giesmės vertėjas: „per Daktarą Abrahamą Kulviškį“. Konstantino Jablonskio nuomone, tokią pavardės lytį galėjo įrašyti Vilentas (arba Mažvydas), išvertęs iš lotynų kalbos. Tikroji pavardės lytis buvusi Kulvietis (Jablonskis 1935).

Vertimas. Pirmas giesmės posmas išverstas gana tiksliai. Atkreiptinas dėmesys į originalo *Mutter Maria* perteikimą galbūt Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jau įsitvirtinusių jos įvardijimu – *pana Marija*. Kiek laisviau išverstas antras posmas. Čia į akis krinta vertėjo pavartotas pastovusis krikščioniškasis junginys (kolokacija) *amžinasis gyvenimas*, atstojantis ištiesą originalo šalutinį sakinį. Atramos originale neturi ir kitas toks junginys – *šventasis kraujas* bei metaforiškai vartojami veiksmožodžiai *išganyti* ir *susimilti*. Tai jau benusistojančios tikėjimo srities lietuvių kalbos ypatybės, ateinančios iš ankstesnės vartosenos. Trečiame posme šiam kalbos sluoksniui priklauso junginys *stipri viera* ir ypač pastovusis junginys *Šventas Dūchas*, laisvai išversta eilutė *nuo piktybių atstoti*. Ne originalo, bet apskritai vokiečių kalbos poveikiu aiškintinas vertimo frazės *stovėti prie ko* pavartojimas, senesnės vartosenos liekana, matyt, yra ir dviguba (leksinė ir sintaksinė), nuo originalo nepriklausoma, slavybė *rėdyti kuo*. Galbūt taip pat iš ankstesnių laikų ateina skolinio *Pone* vartojimas vertime, kreipiantis į Dievą (atitinka vokiečių *Herr*).

Eilėdara. Silabinės eilėdaros posmas grįstas eilutės skiemenų skaičiumi. Posmo schema: 11 : 8 : 11 : 8 : (*Kyrie eleison*) : 9 : 10(9) : 6 : 7 : (*Kyrie eleison*). Deja, lietuviškame tekste eilutės skiemenų skaičius kartais pažeidžiamas: antrojo posmo 4 eilutėje (9 skiemenys vietoje 8) ir trečiojo posmo 1 eilutėje (12 skiemenų vietoje 11). Antrojo ir trečiojo posmų 6 eilutės vokiškame originale vietoj 10 skiemenų pirmajame posme turi tik 9 skiemenis – lietuviškame vertime ir šiuose posmuose išlaikomas 10 skiemenų skaičius. Gretimos eilutės paprastai rimuojamos. Vokiškame originale eilutės pabaigą paprastai rodo rimuojamas žodžio galas, tačiau lietuviškame vertime rimas retai kada išlaikomas: skiemenų skaičius laikomas svarbesniu eiliavimo požymiu. Originalo rimai gilesni: dažnai apima 2, o kartais siekia ir 3 skiemenis. Lietuviškai rimuoti sekėsi sunkiai: jeigu ir rimuojama, tai rimai netikslūs ir apima vos 1 skiemenį: *pačestavotas : papenėjės, kūnā : Marija, smerčia : žyvata, likti : minėti, didę : išganė (išhgane), užmokėjo (ušmokeia) : susimilo (suffimilla), sekti : atstoti, mūsų : rėdytų*. Tai rodo, kad eiliuotojas dar buvo neįgudęs. Eilučių rimą paryškina vienodos gramatinės pabaigos formos. Jų pasitaiko ir vokiškame originale (*gebenedeiet : gespeiset, hat : tat, geschenken : gedenken, Christenheit : Einigkeit*), ir lietuviškame vertime (*likti : minėti, užmokėjo : susimilo, sekti : atstoti*).

Rašyba ir garsynas

Brangu (vns. įn.) – priebalsių minkštumas giesmyne žymimas nenuosekliai, todėl negalima daryti kokių nors išvadų apie gomurinių priebalsių kietinimą ar pan. Juo labiau, kad giesmę perteikiant Kulvos tarme, šis gomurinis priebalsis nekietinamas (Gerullis 1930, 53).

Chriščionys – Mažvydo ši šaknis rašyta su {*k*} ir tik nuo *Formos krikštymo* (1559) – su {*ch*}. Tačiau vien su {*ch*} ji rašoma Vilento raštuose, tad čia greičiausiai pridėta jo ranka.

Dūchas – Mažvydo ir Vilento raštuose šis žodis rašomas vien su {*ch*}, tačiau žmonių greičiausiai tartas su [*k*], kaip rodo Gerulio užrašytas giesmės perteikimas Kulvos tarme (Gerullis 1930, 53).

Morfologija ir žodžių daryba

Būki – ilgoji liepiamosios nuosakos forma. Mažvydo katekizme trumpoji forma *būk* pavartota 8 kartus, o ilgoji *būki* – 2: maldoje *Tėve mūsų* ir nežinomo vertėjo *Giesmėje apie Bernelį Jėzų; Formoje krikštymo* vartojama tik trumpoji *būk* (x 3). Taip pat ir Vilento *Enchiridione* (x 5). Jo *Evangelijose bei Epistolose* 2 kartus pavartota ilgoji forma (ir bek ingi Egipta ßeme / ir buki tenai / ik efch tau liepfu VEE Mt 2,13 ir Angelas iofpi / biloia / Buki fweika ifch malones numilietoghi VEE Lk 1,28) ir 7 kartus trumpoji forma. Matyti stiprus polinkis vartoti trumpąją formą. Ilgoji gali būti vartojama dėl ritmo (skiemenuų skaičiaus) ir stiliaus – ji iškilmingesnė, kilnesnė (plg. Stang 1929, 66).

Est papenėjęs, est duotas – sudėtinės laiko formos, paveiktos vokiško originalo (plg. *hat gespeiset, ist gegeben*).

Kraus – Mažvydo dažniau vartojama vns. vard. forma *kraujis* (x 2), yra ir *kraujas* (anonimo giesmėje). Lytis *kraus* kartą pavartota *Formos krikštymo* „Giesmėje duchaunoje“, dar ji vartojama Jurgio Zablockio ir Stanislovo Rapolionio verstose giesmėse. Vilento raštuose tokia lytis visai nevartojama. Ši forma paranki silabinei eilėdarai, nes, skirtingai nei kitos, yra vienskiemenė. Kulvos tarmėje vartota forma *kraujis* (Gerullis 1930, 53). Zinkevičius tokias sutrumpintas formas kaip *kraus, mokytos, apgintos* laiko žemaičių tarmės ypatybe (Zinkevičius 2002, 2:187). Vėliau Danieliaus Kleino *Naujose giesmių knygoje* (1666) forma *kraus* buvo pakeista į *i* ar *o* kamieno su praleistu galūnės balsiu – atkurtas {*j*}: Szwentas kraujš tawa mus išgāne KING 231₄.

Kraujj – tik tokia vns. gal. forma Mažvydo raštuose tevartojama, formos *kraują* nėra, nors giesmėje būtent ji padėtų išsaugoti rimą: *kraują : pikta*. Vilento raštuose vartojamos abi formos, *kraujj* kiek dažniau (plg. Ford 1969, 112). Vėliau Kleinas *Naujose giesmių knygoje* (1666) ją pakeitė į *o* kamieno formą: Ir per ßwentą kraują KING 230₂₀. Tokią vns. gal. formą Zinkevičius laiko Mažvydo šnektos ypatybe (Zinkevičius 2002, 2:213). Tačiau Kulvos tarmėje taip pat vartota forma *kraujj* (Gerullis 1930, 50).

Smerčio – Mažvydo raštuose vartojami vns. kilm. *smertes* (Stango aukštaitiška laikoma forma, plg. 1929, 173), *smerties, smertis*. Forma *smerčio* jo tik kartą pavartota *Formoje krikštymo*: nūg Ghreka / Smercza / ir Prapūlima / ifchwadūti MžF A4r(99)₁₃. Ši aukštaitiška lytis giesmėje galėjo būti išlaikyta dėl rimos: *smerč(i)a : žyvata*. Vilento raštuose vyrauja forma *smerties*, forma *smerčio* pavartota tik 4 kartus *Evangelijose bei Epistolose*. Kleino *Naujose giesmių knygoje* (1666) ši giesmės eilutė buvo pertvarkyta, kilmininkas pakeistas galininku. Perteikiant giesmę Kulvos tarme, Gerulio užrašyta forma *smertis* (Gerullis 1930, 50).

Viero – taip sutrumpėjęs vns. viet. kartą pavartotas Mažvydo, dar kartą – Mikalojaus Blotno verstoje giesmėje. Tokį sutrumpintą vns. viet. formą Zinkevičius laiko žemaitiška Mažvydo kalbos ypatybe (Zinkevičius 2002, 2:212). Tačiau toks vns. viet. formos trumpinimas būdingas ir vakarų aukštaičiams šiauliškiams (VAŠ 2007, 33), taip pat ir pietinei jų patarnei (Gerullis 1930, 50, 53). Tokia sutrumpėjusi *ā* kamienių daiktavardžių vns. viet. galūnė buvo nesvetima

ir Vilentui (Ford 1969, 76). Sutrumpinta forma eilijuojant teikia papildomų galimybių, nes yra dviskiemenė. Jau Bretkūno *Giesmėse Duchauose* (1589) šios formos gale pridėtas jotas: Stiproie wiero / broliu meile fekti / BG 28₁₂. Vėliau Kleinas *Naujose giesmių knygoje* (1666) dar pažymėjo galūnės apokopę: Stipproje wiero / broliū meilę fekti / KING 231₉.

Teduost – ši atematinė konjunktyvo forma, atrodo, būdinga ir vakarų aukštaičių šiaurės patarnei (plg. esamojo laiko kamieną su *-st-*: *būsta*, *džiūsta* VAŠ 2007, 33). Deja, giesmę perteikiant tarmiškai, jau vartojama sudėtinė tematinė forma *tegul duoda* (Gerullis 1930, 53). Visuose Mažvydo raštuose atematinė forma pavartota dar 2 kartus: *Formos krikštymo* liturgijos citatoje ir Blotno verstoje giesmėje. Tokia forma Vilento taip pat kartą pavartota *Evangelijų bei Epistolų* laiške romiečiams. Vis dėlto jam įprasta bus buvusi dažniau vartojama forma *teduod* (plg. Ford 1969, 106). Vėliau Kleino *Naujose giesmių knygoje* (1666) buvo atstatyta atematinės formos galūnė: Te dūfti Diewas KING 231₇.

Testov „tebūna“ – sutrumpėjusi konjunktyvo forma. Mažvydo katekizme vartojama forma *testo* (ar *testa*), *Formoje krikštymo* taip pat – *testo*. Giesmyno antros dalies 51-oje psalmėje pavartoti *testov* ir *testo*, 101-oje psalmėje, himne *Christe qui lux es et dies* ir perspausdintoje *Giesmėje šv. Ambražiejiaus* – *testov*. Tokia sutrumpėjusi forma, nors ir ne vienintelė, dažniau vartojama Vilento raštuose (*Enchiridione* – *testo* x 4, *testov* x 2; *Evangelijose bei Epistolose* – *testą* x 3, *testo* x 3, *testov* x 9). Giesmę perteikiant tarmiškai, ši forma pakeista sudėtinė *tegul stovi* (Gerullis 1930, 53).

Mumis – Dominyko Urbo žodyne nurodoma kaip daugiskaitos įnagininkas (Urbas 1996, 41), tačiau šiuo atveju (kaip tarminis) gali būti ir daugiskaitos galininkas (plg. Zinkevičius 1966, 304; 1981, 52; 2002, 2:214). Tai rodytų žodžio *rėdyti*, su kuriuos jis yra susijęs sintaksiniu ryšiu, vartosena: nei Mažvydo, nei Vilento, nei jų abiejų parengtuose raštuose šis veiksmažodis įnagininko nevaldo. Kulvos tarmėje vartota forma *mumì* (Gerullis 1930, 53). Vėliau Kleinas *Naujose giesmių knygoje* (1666) šią formą pakeitė aukštaičiams įprastu daugiskaitos galininku *mus*: Kurfai mus wiffada rėditu / KING 231₁₂.

Piktybė „nedorybė, nuodėmė, nusikaltimas, blogas darbas“ – žodis gausiai vartojamas Mažvydo katekizmo giesmynėlyje (x 10). Remiantis LKŽe, reikšmė žinoma vakarų ir rytų aukštaičiams. Su juo varžosi kitas būdvardžio *piktas* vedinys – daiktavardis *piktenybė* (x 1, poteriuose). Abu jie vartojami ir *Giesmių krikščioniškų* pirmoje dalyje – *piktybė* (x 1) ir *piktenybė* (x 1), o antroje – *piktybė* (x 23) ir *piktenybė* (x 11). Vilento raštuose apylygiai vartojami abu vediniai (*Enchiridione*: *piktybė* x 2, *piktenybė* x 1; *Evangelijose bei Epistolose*: *piktybė* x 9 ir *piktenybė* x 8). Gerulio užrašytame tarminiam giesmės perteikime šis žodis taip pat vartojamas – tai lyg ir rodytų, kad pateikėjai jis turėjo būti įprastas arba bent žinomas (Gerullis 1930, 53).

Žodžių reikšmės ir skoliniai

Likti „dovanoti“ – Mažvydo nevartotas žodis. Dar kartą pavartotas antrosios giesmyno dalies „Giesmėje apie kūną ir kraują mūsų Viešpaties“. Gerulio užrašytame tarminiam giesmės perteikime šis žodis išlaikytas – tai lyg ir rodytų, kad pateikėjai tokia jo reikšmė buvo žinoma (Gerullis 1930, 53). LKŽe duodami vakarų aukštaičių ir žemaičių pavyzdžiai. Vilento raštuose taip pat nerasta.

Susimilti „pasigailėti“ – reikšmės skolinys iš lenkų kalbos. Tokia reikšmė vartojamas jau Mažvydo katekizmo pratarmėje. Skolinimosi papildoma paskata galėjo būti ir tai, jog dabartinis jo atitikmuo *gailėti* buvo būseną, o ne aktyvų veiksmažodį reiškiantis veiksmažodis (panašiai kaip *skaudėti*). Senuosiuose raštuose visuotinai paplitęs. Vartojamas ir Vilento raštuose. Perteikiant giesmę tarmiškai, jis buvo pakeistas forma *susimylėti* (Gerullis 1930, 53).

(Pa)čestavoti „pagerbti“ – Mažvydo katekizme žodis pavartotas tris kartus: dukart Dešimtyje Dievo įsakymų, trečiąkart – Pirmojo laiško Timotiejui penktojo skyriaus ištraukoje, kuri

galėtų būti versta ir ne Mažvydo. Tokia vartoseną liudija ši skolinį kilus iš Didžiosios Lietuvos ir jau iš seno vartotą tikybinuose tekstuose. Daugiau Mažvydas nei *Giesmėje šv. Ambražiejaus*, nei *Formoje krikštymo* šio veiksmožodžio nevartojo. Dar kartą *čestavoti* pavartotas Giesmyno II dalyje anonimėje giesmėje. Vilento raštuose šis žodis nevartojamas, nors yra ir daiktavardis *čestis*, ir jo vedinys *čestingas*, ir šio abstraktas *čestingystė*. Jo pamatinis žodis *čestis* Smoczyński laikomas atėjusiu iš gudų kalbos (2018, 180).

Dūchas „dvasia“. Kulvos tarmėje tartas su [k]: *Dūkas* (Gerullis 1930, 53). Mažvydo katekizme šis skolinys pavartotas tik vieną kartą: anoniminio vertėjo 51-oje psalmėje „Susimilk ant mūsų, Dieve“ (pakartotame antroje giesmyno dalyje). Dar kartą jis pavartotas *Formoje krikštymo*, jos gale įdėtoje „Giesmėje duchaunoje“ (pakartotoje giesmyno pirmoje dalyje), kuri taip pat galėtų būti versta ne Mažvydo. Visais atvejais jis vartojamas pastoviajame junginyje *Šventas Dūchas*. Mažvydui, atrodo, buvo įprastas terminas *Šventa Dvasė*, o kalbant apie žmogų – *dūšia*. Giesmyno antroje dalyje skolinys pavartotas dar šešis kartus: anoniminėse „Giesmėje apie prikėlimą iš numirusių Jėzaus Christaus“, „Dūchaunoje giesmėje apie Jėzaus Christaus deivystę ir žmogystę“, 130-oje psalmėje ir Aleksandro Rodūnionio „Giesmėje apie Večerę Paskutinę Pono Jėzaus Christaus“. Vilentas šio žodžio nevartoja, nors vartoja jo vedinį – būdvardį *dūchaunas* ir iš jo padarytą *dūchauniškas*. Jo vartojamas tikybinis terminas, panašiai kaip Mažvydo, buvo *Šventa Dvasė* arba *Dvasia*, o kalbant apie žmogų – ir *dūšia*. Smoczyński žodį *dūchas* laiko gudybe arba lenkybe (2018, 257). Tad šis terminas taip pat bus atėjęs iš Didžiosios Lietuvos ankstesnės katalikiškos tradicijos.

Rėdyti „tvarkyti, valdyti, vadovauti“ – tai senas skolinys iš gudų (LKŽe) ar net senosios rusų kalbos (Smoczyński 2018, 1075). Jis vartotas jau paties Mažvydo katekizmo pratarinėje. Vartojamas ir Vilento. Jo *Evangelijose bei Epistolose* vartojamas tik dukart, ir abu kartus – tiesioginėje kalboje: reikšme „ruošti, rengti“ (Idant... reditu koias mu fu ant kiela) ir reikšme „valdyti, vadovauti“ (Iey Dwaŕfe Redomi efte / tada neefte po 3okanu). Pastaruoju atveju neveikiamasis veiksmožodis *rėdomi* eina su įnagininku, tačiau tai subjektinis, o ne objektinis įnagininkas. Vilento *Enchiridione* vartojamas abiem reikšmėm.

Ponas, pana – nuo seniausių raštų lietuvių kalboje paplitę skoliniai. *Pana* Smoczyński laikomas lenkybe, o *ponas* – gudybe-lenkybe (2018, 1003).

Chriksčionis – visuotinai senuosiuose raštuose vartojama senoji rusybė (Smoczyński 2018, 606). Su {ch} ši šaknis Mažvydo rašoma nuo *Formos krikštymo* (1559). Vilento raštuose ši šaknis rašoma tik su {ch} (plg. Ford 1969, 178).

Pakajus „ramybė“ – Mažvydo katekizme tris kartus pavartotas Zablockio išverstoje giesmėje ir kartą – nežinomo vertėjo giesmėje „Kristau, diena esi ir šviesybė“, o *Formoje krikštymo* – dukart liturgijos citatose (tiesioginėje kalboje). Paplitęs visoje Lietuvoje, bet Mažvydui kažin ar buvo įprastas. Jo, atrodo, vartotas savas abstraktas *ramimas*: makitu, kaip galetu ramijmapi prywerłti mergaites MžK C31(37)₂₄₋₂₅. Žodis *pakajus* gausiai vartojamas ir Vilento (Ford 1969, 181). LKŽe nurodomas kaip lenkybė: le. *pokój*, Smoczyński žodyne – dėl kirčio laikomas gudybe (2018, 896).

Smertis „mirtis“ – Smoczyński laikomas gudybe (2018, 1237). Mažvydo katekizme šis žodis vartojamas gana dažnai (11 kartų), o jokio lietuviško jo atitikmens nėra, nors veiksmožodis (*nuo*)*mirti* vartojamas. Taip pat ir Vilento raštuose: (*nuo*)*mirti* yra, o veiksmožodžio abstrakto – nėra. Matyt, tokio abstrakto trūkumą ir atstojo jo vietoje vartojamas skolinys *smertis*. Žodis *mirtis* lietuviškuose raštuose pasirodo tik 1590 metais Jono Bretkūno Biblijos vertime, ir tai tik kaip žodžio *smertis* sinonimas (ALEW 2015, 661). Didžiojoje Lietuvoje po penkerių metų Mikalojaus Daukšos katekizme pavartotas kitas šios abstrakčios sąvokos pavadinimas – *mirimas* (ALEW 2015, 660)

Viera „tikyba“ – laikomas senaja rusybe arba gudybe (Smoczyński 2018, 1653). Žodis gausiai vartotas Mažvydo ir kitų senosios raštijos kūrėjų. Iš pradžių *viera* buvo vartojamas kaip tikiybinis terminas ir reiškė būtent krikščionių tikėjimą (*viera krikščionių*, plg. Priwerſk werafſ Turkus piktus MŽK D1v(50)₁₆). Turbūt todėl dažnai jis eina kartu su būdvardžiais *tikra*, *teisi*, daiktavardžiu *mokslas* ir priešintas *piktai vierai* MŽK D4v(56)₄, t. y. pagonybei. Kartą Mažvydo katekizme pavartotas ir daiktavardis *tikėjimas*: prewala tikiegima alba weras wifas ftiprias MŽK B6v(28)₆₋₇; kaip matyti, čia jis vartojamas ne terminine reikšme. Šioje giesmėje kalbama apie *tikrą meilę* (vok. *rechte Liebe*) krikščionių Dievui, kurią Kulvietis perteikia kaip *stiprią vierą*.

Žegnonė „palaiminimas“ (plg. le. *przeżegnanie*) – tai savitas krikščionių tikiybos terminas. Šis veiksmožodžio *žegnoti* vedinys dar po kartą pavartotas Mažvydo *Parafrazio* giedamoje pabaigoje ir giesmyno 128 psalmėje. Abiem atvejais gali būti ne Mažvydo žodis. Tai lyg ir patvirtintų Gerulio užrašytas tarminis giesmės perteikimas, kuriame šis žodis išlaikytas (Gerullis 1930, 53). Katekizmo pratarinėje jį daugmaž atitiko žodis *palaimis* „laimingas būvis“, padarytas iš veiksmožodžio *palaiminti*: Vifofu daiktofu palaimi turefit MŽK A4v(8)₂₁. Beje, giesmėje šis veiksmožodis jau vartojamas, kalbant apie krikščionišką palaiminimą, o Mažvydo daiktavardis *palaimis* vartojamas bendresne laimės reikšme. Vilento *Enchiridione* šis žodis pavartotas triskart: *ryto meto žegnonė*, *vakaro žegnonė* ir junginyje *žegnonę duoti*. Yra ir pamatinis *žegnotisi*. *Evangelijoje bei Epistolose* nei šis žodis, nei *žegnotis* nevartojamas. LKŽe duomenimis, „palaiminimas“ – vakarų aukštaičiams ir žemaičiams žinoma šio žodžio reikšmė. Žodis laikomas skoliniu iš lenkų kalbos (ALEW 2015, 1295), kaip ir jo pamatinis veiksmožodis *žegnoti* (Smoczyński 2018, 1722) laikomas lenkybe, nors abiem atvejais neatsižvelgiama į jo pakitusią reikšmę.

Živatas „gyvenimas“ – gudybė (Smoczyński 2018, 1751). Vartojamas jau Mažvydo katekizmo poteriuose. Tai rodo, kad skolinys pateko iš Didžiosios Lietuvos. Mažvydas vartojo ir žodį *gyvenimas*. Skolinys jo galbūt vartotas kaip aukštojo stiliaus tikiybinis terminas pastoviajame junginyje *amžinas(is) gyvenimas* ir priešintas žmogaus gyvenimui šiame pasaulyje. Ko gero taip jis vartojamas ir šioje Kulviečio giesmėje. Vėliau jau kaip lietuviško atitikmens sinonimas gausiai vartotas Vilento (plg. Ford 1969, 184) ir kitų rašytojų. Kleinas šią svetimybę pakeitė lietuvišku atitikmeniu *gyvata*: Mums ant amžinos gyvatos / KING 230₂₃.

Sintaksė

Papenėjės su kūnu, krauju – prielinksnio vartosena išduoda vokiško originalo poveikį: *ge-speised mit fleisch, blut*.

Duok ant išganymo – šiuo atveju prielinksnis vartojamas ne pagal vokiečių (*gib zugute*), o lenkų kalbą (*daj na wyzwolenie*).

Gelbėk per kūną, per kraują – prielinksnis pavartotas dėl vokiško originalo poveikio: *hilfuns durch Leichnam, durch Blut*.

Tas šventas kūnas – vokišką originalą rodo artikelio vaidmenį atliekantis artroidas *tas* frazės pradžioje (plg. *der heilig laichnam*) (žr. Rosinas 1996, 66–72).

Duotas ant smerčio – prielinksnio frazė rodo ne vokiško originalo (vok. *ist ... gegeben zum Todt*), o lenkų kalbos poveikį (le. *dan na śmierć*). Kleinas *Naujose giesmių knygoje* (1666) šią giesmės eilutę pertvarkė ir slavybę pakeitė lietuviška fraze: *Tas šventas kūnas est ing fmerti dūtas* KING 230₂₂.

Duotas ant smerčio mums ing amžiną žyvatą „mūsų amžinam gyvenimui, dėl mūsų amžino gyvenimo, kad mes amžinai gyventume“ – laisvas vertimas nutolsta nuo originalo (plg. vok. *das wir dardurch leben*), neseka ir lenkišku Seklucjano vertimu (*aby nas ożywiło* Michelinei 2000,

441). Gal tai senovinė lietuviška prielinksnio *ing* vartoseną tikslui reikšti?⁴ Štai panašūs šios frazės vartojimo atvejai: Tas eŧt kraujes mana / Nauia Teŧtamenta / kurfai vŧch ŧjus praletas buŧs ing atleidima ghreku. MŧG II Y7r(590)_{3,6}; Ir darau fuffimilima ingi tuxtanti giminiu / VE C1v(16)₂; Ir dŧfi paŧinti ifchganima ŧawa ŧmonemus / ing atleidima ghrieku. VEE Lk 1,77.

Vėliau, Kleinui *Naujose giesmių knygoje* (1666) pertvarkius šią vertimo vietą, buvo pakeista ir ši prielinksnio frazė: dŧtas // Mums ant amŧinos gywatos / KING 230₂₂₋₂₃. Kulvos tarmei, bent prieš šimtą metų, ši frazė, matyt, jau buvo nežinoma (o gal ir svetima), pateikė ją perteikė prielinksniu *ant* su kilmininku: *an amŧina ŧivāta* (Gerullis 1930, 53).

Jeib – tikslo šalutiniai sakiniai su senoviniu jungtuku *jeib* ir veiksmaŧodŧio tariamąja nuosaka gausiai vartojami Maŧvydo, retkarčiais ir Vilento (Ford 1969, 148–149, 162). Tarmėje prieš beveik šimtą metų jau vartotas jungtukas *kad* (Gerullis 1930, 53).

Per meilę mus išganė „meile (kuo) mus išganė“ – nors vertimas gerokai nutolsta nuo originalo, tačiau prielinksnio vartoseną gali būti paveikta vokiečių (plg. *durch Liebe erlösen*) arba lenkų (plg. pvz. *wyzwolić przez miłość*) kalbos.

Uŧmokėti kaltes – aiškus originalo poveikis (plg. *Schulden bezahlen*).

Susimilti mums – veiksmaŧodŧio valdomas naudininkas galėtų būti paveiktas originalo (plg. *uns Gott ist worden holt*), tačiau gali nuo jo ir nepriklausyti⁵. Maŧvydo tekstuose tik vieną kartą (Zablockio verstoje katekizmo giesmėje) su šiuo veiksmaŧodŧiu eina naudininkas. Dar vienoje giesmėje pavartotas adesyvas: *susimilti saveŧp*. Giesmyno antroje dalyje naudininkas pavartotas 9-oje psalmėje, kurią, kaip mano M. Birŧiška, taip pat bus išvertęs Kulvietis (Birŧiška 1990, 56–57). Kitais atvejais – ir įprastai – vartojama iš lenkų kalbos skolinta prielinksnio frazė *susimilti ant ko*. Giesmę perteikiant tarmiškai, taip pat pavartota ši frazė: *an mumì susimylėja* (Gerullis 1930, 53). Vilento kalboje naudininkas su šiuo veiksmaŧodŧiu taip pat neina.

Viero meile sekti – vietininko vartoseną palaikoma vokiško originalo (*In rechter lieb*).

Rėdyti mumis – „tvarkyti mus, vadovauti mums“. Šis veiksmaŧodis Maŧvydo raštuose vartojamas vien tik su galininku. Vilento *Enchiridione* jis pavartotas su skolinta prielinksnio fraze: *rėdai ant mūsų*, o *Evangelijose bei Epistolose* su galininku ir neveikiamajame sakinyje su subjekto įnagininku. Atrodo, lytį *mumis* galima suvokti ir kaip daugiskaitos galininką. Tokiu atveju veiksmaŧodŧio valdymas būtų įprastas seniesiems raštams, reikėtų paaiškinti tik pačią formą⁶. Gerulio Kulvos tarmėje užrašyta forma *mumì* (Gerullis 1930, 53). Vėliau Kleino *Naujose giesmių knygoje* (1666) ši forma buvo pakeista įprastu daugiskaitos galininku: Kurfai mus wiffada rėditu / KING 231₁₂.

Gyventi pakajuj(e) – vietininkas su šiuo veiksmaŧodŧiu vartojamas veikiant vokiečių (*leb in Fried*), lenkų (plg. Seklucjano *aby... wpokoju żyło Michelini* 2000, 441) arba lotynų (*vivere in pace*) kalboms.

4 Vytautas Ambrazas rašo apie prielinksnio *i* frazės tikslo raišką, bet tik su judėjimo veiksmaŧodŧiais: „Prielinksnių *i* ir *prie* su galininku vartojimas slinkties tikslui nurodyti remiasi toms konstrukcijoms būdinga judėjimo galinio taško reikšme“ (Ambrazas 2006, 303). Galbūt šių frazių, einančių su slinkties veiksmaŧodŧiais, tikslo reikšmė buvo apibendrinta ir jos imtos vartoti ir su kitais veiksmaŧodŧiais?

5 Plg.: „Su emocinės būsenos veiksmaŧodŧiais *susimilti* [...] naudininkas senuosiuose raštuose žymi būsenos turinį, kuriuo gali būti ir asmenys, ir kiti dalykai“ (Ambrazas 2006, 247–248).

6 Plg.: „Instrumentalio formos *mumis, jumis* [...] daug kur vartojamos akuzatyvui reikšti“ (Zinkevičius 1981, 52). „Žemaičiai akuzatyvą ir instrumentalią reiškia formomis *mumis, jumis*. Kai kuriose aukštaičių šnektose (pvz., apie Dótnuvą, Siesikus, Bagaslaviškį, Vadokliūs) jos vartojamos tik akuzatyvui reikšti, čia instrumentaliu eina trumposios *mum, jum*“ (Zinkevičius 1966, 304).

Žodžių tvarka. Eiliuoto teksto žodžių tvarka veikiama ritmo ir rimo reikalavimų, o versinio teksto – dar ir originalo. Todėl dažnai ji esti nenatūrali. Kita vertus, tie patys reikalavimai gali ir išsaugoti senovinės žodžių tvarkos ypatybes. Kokių nors išskirtinių, tik Kulviečio kalbai būdingų, nagrinėjamosios giesmės žodžių tvarkos ypatybių, atrodo, nėra.

Derinamojo ir nederinamojo pažyminio vieta daiktavardinėse frazėse dauguma atvejų atitinka originalą – jie vartojami prieš pažymimąjį žodį. Nederinamasis pažyminis, kaip ir dabar įprasta lietuvių kalbai, paprastai eina prieš derinamąjį: per tawa fchwenta kuna (durch deynen heyligē leichnam); per fchwenta kraugi (das heylige blut); nūg wiŕfa pikta (aus aller nott); Tas fchwentas kunas (Der heylig Leichnam); Didefnes meiles (groffer gutte); ŕawa meiles ßegnane (feyner gnadē ŕegen); Stiproie wiero (In rechter lieb); Broļu meile (brud[er]licher trewe); fchwents Duchs (heylig geyft); tawa Chrikfczanis (dein arm Chriŕftenheytt). Vis dėlto keliais atvejais nederinamojo įvardinio pažyminio vieta lietuviškame vertime ir vokiškame originale skiriasi – vertime jis eina po pažymimojo žodžio, o originale – prieš jį: per meile tawa dide (deyn Lieb fo groŕ); kraus tawa (dein blut). Šiais atvejais tokią jų vietą galima sieti su noru pabrėžti, išryškinti pažyminio žymimą sąvoką (Vasiliauskienė 1997, 108–110; Ambrazas 2006, 98).

Veiksmožodinės frazės dalyvis arba bendratis paprastai kaip ir originale eina po jungties: Eft dūtas (ist gegeben); Negaleia likti (nicht kunnd geschenken); galetumbim mineti (foln gedenckē). Tačiau pačioje giesmės pradžioje dalyvis, nepriklausomai nuo originalo, galbūt siekiant raiškumo, pakilumo, iškeltas prieš asmenuojamąjį veiksmožodį: PAgarbints buki (fey gelobet).

Galvininkinis papildinys dažnai eina prieš jo reikalaujantį veiksmožodį. Tokia papildinio vieta nebūtinai priklauso nuo originalo: eft mus papeneies (vns felber hat geŕpeyset); Kaltes vŕmokeia (Vnd bezahlt vnfer fchult); mus ifchgane (an vns groŕs wunder that); ieib ghi galetumbim mineti (dabey wir fein foln gedenckē); Kurfai mumis reditu (d[er] vns geb zuhaltē). Kiti papildiniai dažniausiai eina po veiksmožodžio ir tokia jų vieta tiesiogiai atliepia originalą: papeneies Su ŕawa kunu ŕawa brangu krauiu (hat geŕpeyset Mit seynez fleiŕche vnd mit feynem blute); dūtas ant fmertza (gegeben zum todt); Te dūft mums Diewas (Got geb vns allen). Keliais atvejais naudininko ir įnagininko papildinys taip pat iškeltas prieš veiksmožodį: Diews mums fuffimilla (vns Got ift worden holt); Ieib io kelu waikfczotumbim (das wir gehen auff feynen wegen). Papildinio vartojimas prieš jo reikalingą veiksmožodį yra senovinė lietuvių kalbos žodžių tvarkos ypatybė (plg. Ambrazas 2006, 69–71, 74–75).

Aplinkybė (nepriklausomai nuo originalo) gali būti iškelta į frazės ar net į sakinio pradžią: nu eft mus papeneies (vns felber hat geŕpeyset); Pakaiuy wis giwentu (leb ynn fryd). Tai įprasta būdo aplinkybių vieta lietuvių kalbos sakinyje (Ambrazas 2006, 75–76).

Pagrindinio skatinamojo sakinio veiksnys (S), skirtingai nei originale, kelis kartus eina po veiksmožodžio (tvarka VS(O/Apl): Te dūft mums Diewas ŕawa meiles ßegnane (Got geb vns allen feyner gnadē ŕegen); teftow fchwents Duchs prieg mufu (dein heylig geyft vns nymer las). Tokia tvarka, pasak V. Ambrazo, padeda išryškinti sakinio rema verčiamą papildinį (Ambrazas 2006, 72). Taip pat ir šalutiniame vertimo sakinyje veiksmožodis, nepriklausomai nuo originalo, eina prieš veiksnį (OVS): Kuri pagimde Panna Maria (der von deynner mutter Maria kam).

Išvados. Tyrimą apibendrinant, giesmės skiriamosiomis kalbos ypatybėmis, atrodo, galėtume laikyti šias sintaksės, morfologijos (žodžių kaitybos), žodžių reikšmių ir žodžių savybes:

veiksmožodžio *susimilti* valdomą objekto naudininką *mums*, prielinksnio frazės *ing žyvatą* vartoseną tikslo reikšme;

ateminio veiksmažodžio konjunktyvą *teduost*, daiktavardžio *smertis* vns. kilm. formą *smerčio*, daiktavardžio *kraujis* (arba *kraus*) vns. gal. formą *kraujj*, daiktavardžio *viera* vns. viet. formą *viero*, galbūt ir asmeninio įvardžio dgs. gal. formą *mumis*;

veiksmažodžio *likti* reikšmę „dovanoti“, skolinius *dūchas* (vartojamą junginyje *Šventas Dūchas* „Šventoji Dvasia“), *pačestavotas* „pagerbtas“, *žegnonė* „palaiminimas“.

Šių ypatybių visuma (ir tik ji) galėtų būti laikoma Abraomo Kulviečio vartotos lietuvių kalbos atspindžiu. Kitos kalbinės giesmės vertimo savybės priskirtinos žemaičių tarmei, vakarų aukštaičių kauniškių šnektai arba bendrajam to meto lietuviškų raštų sluoksniui.

INTERNETINIAI LEIDINIAI

- BG – Bretkūnas, Jonas. 1589. *Giesmės Duchausos*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Ona Aleknavičienė, Ineta Krampaitė; programavo Vytautas Zinkevičius. 2002. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <http://seniejirastai.lki.lt>.
- KING – Kleinas, Danielius. 1666. *Naujos giesmių knygos*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas; programavo Vytautas Zinkevičius. 2006. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <http://seniejirastai.lki.lt>.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. 1941–2002. 20 t. Elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktienienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Programuotojai: Evaldas Ožeraitis, Vytautas Zinkevičius. 2005 (atnaujinta versija – 2017). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. www.lkz.lt.
- LuE – Luther, Martin et al. 1524. *Eyn Enchiridion oder Handbuchlein*. Erfurt: [Johannes Loersfeld]. https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/luther_enchiridion_1524.
- MŽF – Mažvydas, Martynas. 1559. *Forma krikštymo*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Mindaugas Šinkūnas; programavo Vytautas Zinkevičius. 2023. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <http://seniejirastai.lki.lt>.
- MŽGA – Mažvydas, Martynas. 1549. *Giesmė šv. Ambražiejaus*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Mindaugas Šinkūnas; programavo Vytautas Zinkevičius. 2023. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <http://seniejirastai.lki.lt>.
- MŽG II – Mažvydas, Martynas et Baltramiejus Vilentas. 1570. *Giesmės krikščioniškos*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Ona Aleknavičienė, Mindaugas Šinkūnas; programavo Vytautas Zinkevičius. 2020. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://seniejirastai.lki.lt>.
- MŽK – Mažvydas, Martynas. 1547. *Katechismuso prasti žodžiai*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Mindaugas Šinkūnas, Diego Ardoino; programavo Vytautas Zinkevičius. 2023. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://doi.org/10.35321/e-pub.78.mazvydas-katekizmas>; <https://seniejirastai.lki.lt>.
- VE – Vilentas, Baltramiejus. 1579. *Enchiridionas*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Ona Aleknavičienė, Mindaugas Šinkūnas; programavo Vytautas Zinkevičius. 2020. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://seniejirastai.lki.lt>.
- VEE – Vilentas, Baltramiejus. 1579. *Evangelijos bei Epistolos*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Ona Aleknavičienė, Mindaugas Šinkūnas; programavo Vytautas Zinkevičius. 2020. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://seniejirastai.lki.lt>.

LITERATŪRA

- Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas: Abraomo Kulviečio „Confessio fidei“ ir Johanno Hoppijaus „Oratio funebris“ (1547): Studija, faksimilė, komentuotas leidimas, vertimas į lietuvių kalbą.* 2011. Parengė Dainora Pociūtė. Monumenta reformationis Lithuanicae. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- ALEW – *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch.* 2015. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller; bearbeitet von Reiner Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill und Dagmar S. Wodtke. T. 1, A–M. Hamburg: Baar.
- Ambrazas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Biržiška, Vaclovas. 1990. *Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos.* [T.] 1, XVI–XVII amžiai. 2-asis (fotogr.) leid. Vilnius: Sietynas.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2017. „Abraomo Kulviečio ir Stanislavo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje“. *Archivum Lithuanicum* 19:265–280.
- Gerullis, Georg. 1930. *Litauische Dialektstudien.* Leipzig: Markert et Petters. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=247661>.
- Ford, Gordon B., Jr. 1969. *The Old Lithuanian Catechism of Baltramiejus Vilentas (1579): A Phonological, Morphological and Syntactical Investigation.* The Hague: Mouton.
- Jablonskis, Konstantinas. 1935. „Apie Abromo Kulviečio kilimą“. *Archivum philologicum* 5:107–114.
- Lukšaitė, Ingė. 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis.* Vilnius: Baltos lankos.
- Lukšaitė, Ingė. 2017. *Kai tikėjimas keitė pasaulį...: Reformacija Lietuvoje.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Michellini, Guido. 2000. *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Pociūtė, Dainora. 1995. *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės.* Vilnius: Pradai.
- Pociūtė, Dainora. 2008. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai.* Vilnius: Versus aureus.
- Rosinas, Albertas. 1996. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Smoczyński, Wojciech. 2018. *Lithuanian Etymological Dictionary.* Edited by Axel Holvoet and Steven Young with the assistance of Wayles Browne. 5 t. Berlin: Peter Lang.
- Stang, Christian. 1929. *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas.* Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Urbas, Dominykas. 1996. *Martyno Mažvydo raštų žodynas.* Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Vasiliauskienė, Virginija. 1997. „Daiktavardžio ir įvardžio genityvo vieta senojoje lietuvių kalboje“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38:104–121.
- VAŠ – *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai: Mokomoji knyga.* 2007. Sudarė Rūta Kazlauskaitė, Lionė Lapinskienė, Rima Bacevičiūtė. Lietuvių kalbos tarmės mokyklai. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1966. *Lietuvių dialektologija: Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija.* Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1981. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika.* [T.] 2, *Įvardžiai. Būdvardžiai. Skaitvardžiai. Veiksmažodžiai.* Nekaitomosios kalbos dalys. Istorinės sintaksės apybraiža. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1988. *Lietuvių kalbos istorija.* [T.] 3, *Senųjų raštų kalba.* Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmąs. 2002. *Rinktiniai straipsniai.* [T.] 2, *Välstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ARTŪRAS JUDŽENTIS

The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

The Lithuanian Hymn by Abraomas Kulvietis (Translation, Versification, Language)

Summary

The article examines the only unquestionable Lithuanian hymn by Abraomas Kulvietis (Abraham Culvensis) so far “Malonus dėkavojimas Ponui Dievui...” (“A pleasant thanksgiving to the Lord God...”), translated from German. It was printed in 1570 in the second part of the hymnal prepared and edited by Martynas Mažvydas and Baltramiejus Vilentas.

The article examines the language of the hymn, the translation technique and versification are also described. The aim is to identify the distinguishing language characteristics of the hymn. They are considered not only exclusive, i.e. features that are unique to the considered work and are not found in other works of that time, but also those that rarely occur or are less frequently used in the works of other authors. The translated nature of the hymn, the native dialects of the author and editors, and the nature of editing are taken into account.

In the conclusions of the article, a set of distinguishing language characteristics of the hymn is proposed. Syntactic characteristics: the verb *susimilti* “forgive” governs the dative of object *mums* “us”; prepositional phrase *ing žyvatą* “into life” is used to express the purpose. Morphological characteristics: athematic conjunctive form *teduost* “let him give” of verb *duoti* “to give”; genitive singular form *smerčio* of the loan word *smertis* “death”; the nominative singular form *kraus* “blood” and its accusative singular form *kraujį*; the locative singular form *viero* of the noun *viera* “faith”; the accusative plural form *mumis* of the 1st person pronoun. Lexical semantics and lexicological characteristics: the meaning “make a present” of the verb *likti*, the loan words *pačestavotas*, *žegnonė*, and *dūchas* in the collocation *Šventas Dūchas* “the Holy Spirit”.

The totality of these characteristics (and only it) distinguishes the hymn from others. It could be considered as a reflection of the Lithuanian language used by Abraomas Kulvietis.

Keywords: Abraomas Kulvietis [Abraham Culvensis]; distinguishing characteristics of language; translation; versification; phonetics; morphology; syntax; word order.

Iteikta 2024 m. rugėjį